

2. Ковальчук Г.О. Активізація навчання в економічній освіті : навч. посіб. / Г.О. Ковальчук. – 2-ге вид., доп. – К., 2005. – 298 с.
3. Кущенко О.С. Формування культури Інтернет-комунікації майбутніх учителів засобами інформаційно-комунікаційних технологій / О.С. Кущенко. – 2008.
4. Белинская Е.П. Современные исследования виртуальной коммуникации: проблемы, гипотезы, результаты / Е.П. Белинская, А.Е. Жичкина // Образование и информационная культура. – 2000. – С. 29–42.
5. Войскунский А.Е. Научная коммуникация в условиях автоматизации / А.Е. Войскунский // Психологические проблемы автоматизации научно-исследовательских работ / [под ред. М.Г. Ярошевского, О.К. Тихомирова]. – М. : Наука, 1987. – С. 139–158.
6. Перша Міжнародна науково-практична конференція “Сучасні інформаційні технології і освіта” [Електронний ресурс]. – 2005. – Режим доступу: <http://2005.edu-it.ru/>.
7. Розина И.Н. Педагогическая компьютерно-опосредованная коммуникация: теория и практика : монография / И.Н. Розина. – М. : Логос, 2005. – 439 с.
8. Chalker D.M. World Class Schools: New Standards for Education / D.M. Chalker, R.M. Haynes. – Technomic Publishing Company Inc., 1994. – 168 p.

КУЗНЕЦОВА О.Ю.

ПИТАННЯ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ОСВІТІ

Сьогодні у вищій освіті все більше уваги привертають питання самостійної та індивідуальної навчальної роботи студентів. Навчальні плани пропонують чіткий розподіл і співвідношення між навчальним часом, що поділяється на аудиторну, індивідуальну та самостійну роботу студентів. Інша справа, що в реальному навчальному процесі вищі навчальні заклади по-різному запроваджують реалізацію цих форм навчальної діяльності студентів. Водночас багато аспектів, пов'язаних з індивідуалізацією навчання, залишаються невирішеними й очікують на конкретизацію розуміння та ефективно втілення.

Оскільки в демократичному суспільстві пріоритетом у системі соціальних цінностей є індивідуальність, ті перетворення, які відбуваються в усіх сферах суспільного життя загалом і в освіті зокрема, зосереджуються на особистості. Відповідно, індивідуалізація навчання у вищих навчальних закладах стає одним з провідних напрямів практичного здійснення гуманістичної особистісно орієнтованої парадигми освіти.

Проблемі індивідуалізації навчання присвячено багато досліджень вітчизняних педагогів і психологів, у яких розглядаються історичні аспекти проблеми, її теоретико-методологічні аспекти, питання реалізації індивідуального підходу в навчанні. Сьогодні ця проблема не лише не втрачає своєї актуальності, а й набуває подальшого розвитку.

Розуміння значення поняття “індивідуалізація” залежить від того, що вибирається за його сутнісну характеристику: цілі, завдання, форми, методи, засоби навчання тощо. Так, дослідники А. Бударний, І. Закірова, Є. Рабунський розглядають індивідуалізацію навчання як відповідну організацію навчального процесу. С. Рабунський визначає індивідуальний підхід як принцип навчання, а індивідуалізацію – як спосіб реалізації цього принципу у формах і методах на-

вчання. Поряд з цим П. Підкасистий вбачає в індивідуалізації спосіб впливу на окремого учня в процесі навчання і виховання, а М. Скаткін – підхід до окремих учнів з метою залучення до колективної роботи. Л. Кондрашова та В. Буряк розглядають її як спосіб досягти ефективної віддачі від кожного учня, а Н. Савін – як умови для залучення кожного учня у плідну колективну діяльність. Т. Ільїна вказує, що індивідуалізація – це стимулювання інтересів одних до більш поглибленої роботи при обов'язковому доведенні інших до загального рівня.

Тож, розуміння індивідуалізації трактується як метод, форма навчання, самостійна робота, допомога невстигаючим або обдарованим учням.

Метою статті є визначення індивідуалізації навчання у вищій освіті та характеристика шляхів її реалізації в навчальному процесі.

Сьогодні акцентує якісні характеристики індивідуалізації як самоосвіти, що передбачає навчальну діяльність індивіда, яка самоорганізується й здійснюється незалежно від педагогічних впливів, спричинена мотивами, цілями, завданнями та змістом навчання, які змінюються залежно від рівня психологічної готовності учня до навчальної діяльності (Г. Щукіна) [1, с. 47].

Єдності поглядів не досягнуто, незважаючи на прагнення багатьох дослідників розглядати поняття індивідуалізації цілісно й системно. Водночас індивідуалізацію в процесі фахової підготовки студентів можна розглядати як необхідність урахування певних індивідуальних особливостей студентів та організацію гнучкої системи навчання на основі їх виявлення з максимальною адаптацією навчання до потреб і можливостей кожного студента на діагностичній основі через використання гнучких форм, методів, засобів навчання, корегування його змісту, рівня складності. Гнучка система навчання при цьому передбачає створення навчальних програм, методик навчання, навчальних матеріалів, які дають змогу широкого їх варіювання з метою максимального пристосування до запитів кожного студента або групи студентів.

Аналіз педагогічних джерел з проблеми індивідуалізації свідчить, що сучасні дослідники розглядають індивідуалізацію як у рамках звичайної академічної форми навчання, так і в контексті самостійної роботи, що передбачає різні рівні індивідуалізації.

Це зумовлює ретельне вивчення індивідуальних розбіжностей студентів (у здібностях, мотивації, вікових особливостей тощо) у вітчизняних і зарубіжних дослідженнях. У провідних країнах світу (США, Канаді, Великій Британії) ці питання акцентуються з 60-х рр. ХХ ст. Причому отримані результати свідчать про те, що у вищій освіті індивідуальні особливості мають враховуватись при навчанні різних дисциплін. Так, зарубіжні дослідження, наприклад, британські, виявили суттєвий вплив психолого-фізіологічних особливостей студентів на вивчення ними іноземних мов. Наприклад, П. Скехан запропонував класифікацію, яка визначає чотири типи стилів у вивченні іноземних мов, що відповідають чотирьом психолого-педагогічним типам студентів [6, с. 209]:

1) **конкретний тип**, для якого з точки зору психолінгвістики притаманні: прямий спосіб обробки інформації, орієнтованість на людей, спонтанність, доб-

ре розвинута уява, емоційність, антипатія до одноманітної механічної роботи; **відповідний навчальний стиль:** налаштованість на навчання в ігровій формі, на парну і групову роботу, на навчання за допомогою відеоматеріалів;

2) **аналітичний тип**, який передбачає схильність зосереджуватися на окремих проблемах, обробку інформації шляхом гіпотетично-дедуктивного міркування, орієнтованість на предмет, незалежність, нетерпимість до невдач; **відповідний навчальний стиль:** налаштованість на логічний спосіб навчання, читання, заняття з використанням підручника і виконання вправ; схильність до самостійної роботи в індивідуальному режимі;

3) **комунікативний тип:** студент є досить незалежним, гнучким, легко адаптується, схильний приймати самостійні рішення; **відповідний навчальний стиль:** схильність до комунікативної методики навчання, усних форм роботи в парному, груповому та фронтальному режимі, сприйняття лексики на слух, широке використання аудіоматеріалів, діалогів, пісень, дискусій і бесід;

4) **авторитарний тип:** зорієнтований на викладача, структуроване оточення, послідовне просування, не налаштований на дослідну роботу; **відповідний навчальний стиль:** схильність до зорового сприйняття лексики, граматичних завдань і письмових видів роботи, відчуття потреби у вказівках і роз'ясненнях викладача.

Відповідність форми і змісту навчання індивідуальним особливостям студентів справляє значний вплив на результати навчання і переконує в доцільності концепції гнучкого навчання, перевагами застосування якої визначають: позитивне сприйняття розбіжностей між студентами, навчальним контекстом, навчальними цілями; відмову від універсального методу в навчанні мов; пошук відповідності не методиці навчання, а потребами кожної окремої групи чи окремого студента, що можна зробити тільки локально, оскільки правильними є тільки конкретні відповіді на конкретні питання; сконцентрованість уваги на якості, а не на формі навчання, оскільки засоби, за допомогою яких забезпечується ця якість, можуть бути різноманітними, і повинні обиратися у співробітництві із самими студентами відповідно до їх особистих характеристик залежно від конкретної навчальної ситуації; відсутність ідеологічних бар'єрів і відкритість для будь-яких методів, форм і джерел більш ефективного навчання для кожного окремого студента в конкретній ситуації; нові підходи до формування змісту та вибору форм навчання, що передбачають створення гнучких програм та гнучких матеріалів; аналіз потреб студентів; на основі результатів аналізу потреб студентів корегування змісту програми, її обсягу та рівня складності; вибір методики та стратегії навчання, темпу навчання; нові підходи до формування навчальних груп (наприклад, для вивчення іноземної мови); зміни в системі оцінювання; зміни ролі викладача і студента, взаємовідносин між ними [2, с. 51].

Прихильники теорії гнучкого навчання іноземних мов, як свідчить дослідження І. Шестопаолової, вважають, що саме такий підхід створює реальні умови для індивідуалізації навчального процесу, оскільки тільки наявність визначеної

гнучкості всіх компонентів навчального процесу з певної навчальної дисципліни надає необхідну незалежність викладачу і студенту та дає змогу адаптувати його до кожного студента навчальної групи. Згідно з цією концепцією, основними принципами індивідуалізації є: 1) необхідність побудови індивідуальної мовної навчальної програми відповідно до потреб кожного студента, які він повинен усвідомлювати; 2) залучення студента до вибору змісту, методів і засобів навчання. Ця теорія передбачає зміну ролі студента в навчальному процесі, він має бути його активним учасником й нести відповідальність за власне навчання. При цьому змінюється й роль викладача, який має виконувати роль помічника і консультанта в різноманітних навчальних ситуаціях, володіти навичками співробітництва, створювати атмосферу поваги до особистості, думок студентів [2, с. 51–52].

Концепція передбачає диференційований підбір програми навчання для кожного студента або групи студентів після відповідної діагностики, але, як вважається, студенти мають брати участь у формуванні змісту програми, шляхів її засвоєння, вибору та обговорення методики викладання.

У сфері вищої освіти не можна беззастережно погоджуватися з такими думками. З одного боку, у ході здобуття вищої освіти, студентам має бути запропонована можливість вивчення ряду навчальних дисциплін за вибором, а з іншого – неправомірно покладати на студента визначення мети вивчення певної дисципліни, відбору змісту навчання з дисципліни тощо, адже вища освіта, яку здобувають студенти, має відповідати конкретним чинним стандартам. Недотримання таких стандартів призводить до зниження якості вищої освіти, що є неприпустимим.

Утім, інформація, отримана за допомогою діагностики студентів, могла б бути використана для диференційованого формування мовних навчальних груп. При цьому розподіл студентів слід було б проводити за критеріями рівня знань та притаманного ним навчального стилю, оскільки розподіл студентів за цим критерієм дав би змогу забезпечити більшу зацікавленість студентів у вивченні дисципліни й отримання задоволення від процесу навчання, а отже, і більш високі його результати.

Крім того, для реалізації індивідуалізації в навчальному процесі дослідники рекомендують розробляти додаткові завдання не тільки для “сильних” студентів, а і для студентів, у яких виникають ускладнення при оволодінні навчальною дисципліною. Мова йде про підготовку градуйованих навчальних матеріалів, які безпосередньо враховують специфіку навчальної дисципліни. Так, у навчанні іноземних мов доцільно використовувати:

- завдання різного рівня складності до певного тексту: підстановчі, підстановчі за вибором (питання та лексико-граматичні вправи різного рівня складності); використання підготовлених друкованих завдань для написання диктантів, що передбачають самостійне написання, тексти з пропусками для самостійного заповнення, тексти із множинним вибором правильної відповіді;

- однакові типи завдань до текстів різного рівня складності (градування відбувається за рівнем складності тексту);

– завдання, що є різними для різних студентів: робота з картками, ксерокопіями текстів або іншими роздатковими матеріалами. При цьому можуть використовуватись групова, парна, індивідуальна форми роботи. Використання таких завдань дає змогу здійснювати градування і забезпечує високий рівень адаптації до індивідуальних особливостей студентів, позитивно впливає на мотивацію студентів, особливо якщо їм надається можливість вибирати для себе рівень і вид завдань, що сприяє розвитку самостійності, почуття відповідальності, досягненню різноманіття і новизни в навчанні, водночас викладач має більше часу приділити увагу тим студентам, хто потребує допомоги. Перевагами використання цих завдань є те, що кожен студент має можливість просуватися в навчанні у власному темпі, більше уваги приділити власним труднощам і проблемам; зменшується прояв проблеми розбіжностей між “сильними”, “середніми” і “слабкими” студентами;

– однакові навчальні тексти і завдання з прогнозуванням різного темпу їх виконання, встановлюється лише кінцевий термін виконання. Передбачається можливість виконання завдань у будь-якому порядку і власному темпі студента; у встановлений термін студенти здають роботи на перевірку або проходять індивідуальну співбесіду з метою контролю за засвоєнням навчального матеріалу й аналізу результатів їхньої навчальної діяльності на спеціально відведеному занятті. Як варіант може бути передбачене диференційоване оцінювання результатів виконання студентами завдання, що виконується на занятті з урахуванням установлених мінімальних вимог, можливостей і зусиль, докладених студентами;

– відкриті завдання, виконуючи які студенти повинні висловлювати власні міркування в ході групової, парної, індивідуальної форм роботи: – творчі завдання (написання твору, завершення певного оповідання, складання розповіді по картинах), що передбачають їх виконання на будь-якому граматичному і лексичному рівні складності; проекти і презентації, які, як правило, виконуються у групах, що складаються з чотирьох–п’яти осіб, у середині яких відбувається розподіл обов’язків, що й дає змогу забезпечити індивідуалізацію в процесі навчання; рольові ігри і драматизація (виконання різних ролей вимагає різного рівня знань, мовленнєвих умінь і навичок); щоденники (студентські журнали), у яких студенти записують свої повідомлення на попередньо визначену або вільну тему в аудиторії (у встановлений термін) або вдома, при цьому викладач робить свої помітки тут же у щоденнику студента і щодо змісту повідомлення студента, і щодо лексико-граматичних моментів, що потребують відпрацювання; “вибіркові” завдання (студенти після ознайомлення з текстом виписують у словники слова і вислови, які вони вважають найбільш важливим і корисними, хоча не менше встановленого ліміту, а працюючи у парах, запам’ятовують ці лексичні одиниці);

– персоналізацію змісту навчального матеріалу з метою зробити зміст навчання особистісно значущим для кожного студента (дискусії, вікторини, написання творів, проекти і презентації) [5, с. 182].

Використання різноманітних градуйованих завдань дає змогу максимально реалізувати індивідуалізацію в навчальному процесі, надає можливість сту-

дентам працювати у власному темпі, стилі і відповідно до виробленого рівня, сприяє розвитку мотивації й атмосфери взаємодопомоги і взаємоповаги.

У дослідженнях К. Кемпбелл, Х. Кружевської, Д. Ньюмана вказується, що застосування різнорівневих завдань має свої недоліки. Їх підготовка вимагає від викладача значної додаткової роботи і зусиль і, що більш важливо, існує ймовірність навішування ярликів “сильних”, “середніх”, “слабких” студентів, що може негативно позначитися на мотивації останніх, викликаючи у більш здібних студентів відчуття несправедливості від того, що вони мають виконувати складніші за рівнем і обсягом завдання [3; 4].

Водночас пропонуються й шляхи уникнення цих негативних проявів. Викладачам рекомендують створювати банк даних, над яким спільно працюють і викладачі, і студенти. Це дає можливість зберігати і багаторазово використовувати всі завдання у роботі з різними студентами. А для запобігання наклеюванню ярликів можуть використовуватися такі заходи і прийоми: надання студентам права самим обирати для себе рівень завдання; використання нейтральних позначень для градування матеріалів (наприклад, позначки різного кольору); використання викладачем нейтральних і позитивних формулювань щодо здібностей, навчальних можливостей і досягнень студентів.

У стандартній академічній формі навчання викликає стурбованість проблема врахування розбіжностей у темпі роботи студентів на заняттях. Тому слід особливо наголосити на необхідності її врахування і ретельному плануванні та відборі методів і прийомів навчання під час занять. На думку освітян, у цьому випадку студентів можна залучати до виконання додаткових завдань, перевірки завдань, виконаних іншими студентами, їх перевірки й виправлення помилок у парах, надання допомоги іншим студентам, що, у свою чергу, сприяє розвитку атмосфери співробітництва й послаблення конкуренції.

Як зазначалося вище, останнім часом все більшого поширення, поряд з аудиторними заняттями, набувають індивідуалізовані форми навчання в позааудиторній роботі студентів, провідні з яких: самостійна робота – як частина групової форми навчання, що здійснюється в індивідуальному режимі за індивідуальним завданням у межах групової форми навчання в позааудиторний час під керівництвом та контролем з боку викладача; індивідуальне навчання – як окрема форма навчання, що здійснюється на модульній основі в індивідуальному режимі (можливо за індивідуальним графіком та індивідуальною програмою) під керівництвом та контролем з боку викладача у ході індивідуальних консультацій. Консультування охоплює всі компоненти навчання – від визначення цілей і індивідуальної навчальної програми до аналізу результатів навчання і корегування навчальної взаємодії.

Висновки. Індивідуалізацію навчання у вищій освіті слід розглядати в межах аудиторної та позааудиторної роботи студентів під керівництвом викладача. Реалізація індивідуалізації навчання студентів у вищій освіті передбачає переорієнтацію на забезпечення гнучкої системи навчання, що охоплює й запровадження можливості для студентів вибору навчальних курсів для вивчення,

і створення варіативних навчальних програм, і застосування різних методик навчання, і врахування індивідуальних навчальних стилів студентів. Оскільки сьогодні висувається завдання підготовки майбутніх фахівців до неперервної освіти й освіти протягом життя, це орієнтує вищу освіту на кардинальну зміну ролі студента в її здобутті, на перетворення студента в активного суб'єкта формування та підвищення власної професійної компетентності, на прийняття ним відповідальності за власне навчання, його залучення до організації навчального процесу з кожної дисципліни навчального плану, що дасть студентові змогу навчитись працювати, самостійно вчитися, приймати рішення, оцінювати результати власної навчальної діяльності. Індивідуалізація навчання в досягненні цієї мети, як свідчать теоретичні і практичні розвідки науковців і освітян, має значний потенціал, і її реалізація сприятиме підвищенню рівня професійної освіти.

Література

1. Щукина Г.И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе / Г.И. Щукина. – М. : Просвещение, 1979. – 160 с.
2. Шестопалова І.О. Індивідуалізація навчання іноземних мов у вищій школі Великої Британії : дис. ... канд. пед. наук. 13.00.01 / Ірина Олександрівна Шестопалова. – Луганськ, 2010. – 232 с.
3. Campbell K. Learner-based Teaching / K. Campbell, H. Kruszewska. – Oxford : Oxford University Press, 2001. – 215 p.
4. Nunan D. Learner-centred Curriculum / D. Nunan. – Oxford : Oxford University Press, 1996. – 196 p.
5. Nunan D. Research Methods in Language Teaching / D. Nunan. – Cambridge : Cambridge University Press, 2002. – 249 p.
6. Skehan P. Cluster Analysis and the Identification of Learner Types / P. Skehan. – Oxford, 1986. – 360 p.

ЛЕСНИК В.О.

ФОРМУВАННЯ ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Проблема формування вольових якостей студентів факультетів фізичної культури є однією з найбільш складних і малодосліджених у сучасній навчально-професійної діяльності. Однією з проблем спортивної підготовки студентів є збереження бажання спортсменів до постійного вдосконалення протягом тривалого часу. Особливо нагальною ця проблема є останніми роками у зв'язку з різким зростанням тренувального й змагального навантаження, фізичного та психічного напруження, витрат часу.

Різні аспекти заявленої проблеми досліджували педагоги, психологи, фізіологи, лікарі Л.І. Божович, К.М. Корнілов, В.І. Висоцький, С.М. Шигаєва. Результати дослідження О.В. Бикова, А.К. Макарової [3] свідчать про те, що в певній частині студентів виявлено суттєві проблеми, пов'язані з подоланням труднощів та перешкод у життєвих ситуаціях. Нагальною є також проблема формування волі в конкретних умовах навчально-професійної діяльності, що засвідчується в дослідженнях: у спортивній психології – І.Є. Будовського, Є.П. Ільїна,